

121
6(A)

121
6(A)

X

3

श्रीगणेशायनमः॥ नलागुसंबैद्यनाथः पायगुंजे यथाप्रतिः॥ आचष्टे स्वत्यदुः श्लोकान् बालधीरिति सिद्धये कू-सरी-
१ पायाङ्कः करत्तो रत्तो रत्तारत्ता रत्तो रत्तो वारत्ता दत्ता येन रमारमारमरमा रा मार मा सारमा सः श्रीमा
नुदयो दयो द्यदयो दा यो दयो दे दयो विष्णुर्जिष्णुरभीरभीरभिरभीरा भीरभीसारभी १ पायात्वावः।
करताः। अरताः। रत्तारताः। राताः। रत्तो वारताः। तोदे। येन। रमा। आरा। मारं। अरमारा मा। रमा। आसा।
आरमा। सः। श्रीमान्। उदयो दयः। अदयो दयः। दा यो दयो दे दयः। विष्णुः। जिष्णुः। अभीरभीः। अभीरभी
राभीरभीसारभीः॥ इति पदविभागः॥ सः तत्त्वमसीत्यत्र तस्मिन् दवाच्य सर्वज्ञत्वादिविशिष्टात्मा विष्णुः
वेवेष्टी व्याप्नोतीति व्यापकः नारायणावः अविद्या विशिष्टाभिमानितो युष्मान् प्रायात्वरक्षतु अने
नरक्षणाशिर्हराश्रुत्यादिप्रसिद्धं उत्पत्तिस्थितिप्रलयादिकृतत्वं भवे गतिप्रतिपादितं दशावतारजन
कत्वे च त्वयीति विशेषणमुत्वेनाह॥ कथं भूतः सः कुरताः कंजलं रतातिभक्षयति गच्छतीति वाकरताः जलभक्ष
जलचरो वेत्यर्थः॥ कृत्तरतागतौ कृताधातोश्चादेर्गतिप्रार्थिता॥ अने कायत्वेन भक्षुणार्थाद्वापचाद्यविरूपः॥
अनेन प्रत्यक् प्रवितारित्वं व्यज्यते॥ वेद संरक्षणार्थं प्रायः पृथिवी धारणार्थं द्वितीय इति पुराणादौ प्रसिद्धं
पुनः कथं भूतः सः अरताः न विद्यते रताः संग्राप्तो यस्य सः विना युद्धबलिनिग्रहीतवान्॥ अनेन वामनावतारित्वं
ध्वन्यते॥ यत्तदो निस्त्य संबधात्॥ सकः यस्य राताः रत्तारताः रत्तो वारताः यस्य विष्णोः राताः रतास्यायर

राध

रासंबंधीरत्नरत्नः श्रद्धादहासः संहारभैरवनादः कर्त्तरिणाययुद्धकर्त्तुः श्रवणेशब्दकुर्वन्ति आह्वयन्तीत्यर्थः
तेरत्नवः आहुपुर्वात्तत्त्वात्थकार्त्तुभावेर्द्धितोरुस्वातात् ॥ ३३ ॥ धातोर्विचिगो आह्वयसहृदीतिप
ररूपे ॥ पुनः रत्नशब्देन श्रोमाहोश्चेति पररूपे लेशशब्दवत् ॥ रत्नो शब्दो बोध्यः ॥ तान् रत्नाः द्वितीयांतमे
तत् महायोद्धुन्वारयति भयात्पलायनं कारयति सः रत्नो वारताः रत्नलालसानूरिपूत्रविद्रावयती
त्यर्थः ॥ अनेन नृसिंहावतारित्वं ध्वन्यते ॥ नृसिंहरूपेता भगवताऽनुपादायैव शस्त्रादिकं नखैररि वि
ध्वंसनं कृतं ॥ ३ पुनः सकः यस्मात्तूरमालक्ष्मीः मारं कंदर्पावतारं प्रद्युम्नं आरम्भाप ॥ यज्ज न्येन प्र
द्युम्नेन मनोहरता लोकेऽभूत्तुल्यर्थः ॥ अनेन लावण्येकनिधिप्रद्युम्नजनककल्पावतारित्वं ध्वन्यते
गत्यर्थस्य ऋच्छतेर्लिटि आरेति रूपं ॥ अनेन श्रीलक्ष्मिपि भगवान्त्वमेवेति ध्वनितं ॥ ४ पुनः सकः
आरमाः श्रीरत्नसमूहो आरं आरं मीनातिहितस्ति सः आरमाः तेन आरमाः ॥ एतेन किं विशिष्टः पशु
रामः आरमा इति प्रथमां लै तेन व्याख्यातं भ्रमस्तलकमपास्तमविशेष्यस्य येनेत्यस्य तृतीयां
तत्वात्कुप्ते नैव निवर्हिऽध्याहारेण व्याख्यानस्यात्यंतानुचितत्वाच्च ॥ आरपूर्वकात् हिंसाथ
कात् मीनां तेर्विचिमीनातिमिनोर्तीत्यात्वे आरमाः विश्वयावत्तृतीयांतमेतत् अरिरूपक्षत्रियघात
केन येन परशुरामेणादत्ता सकलराज्यलक्ष्मीः ब्राह्मणाय तता आपादितारमालक्ष्मीः आरमारमान
विद्यते रमालक्ष्मीर्येषां ते अरमाः निर्हृताः ब्राह्मणाः भिक्षुकाः तान् अरमयति आल्लादयति सा अर

२

मारमाश्रुः पूर्वतरमतेति चिन्तित्वा तद्वत्त्वे च ततो गतिं जन्ता त्वचाद्य चिरपिरूपमेतत् ॥ दिजानंदयित्री
 आसवभवेत्यर्थः धातुना मनोकार्थत्वेन सत्तार्थकस्य पश्यतेति चिरूपं तदर्थकमव्ययं बोध्यं ॥ अने
 नक्षत्रियांत कमहोदारपरशुरामावतारित्वं सूचितं ५ एवमपि दानक्षीतोत्तरदातवेधस्यं दिशय
 ति पुनः सकः श्रीमान्नित्यं श्रीर्यस्य सः परमेश्वर्यसंपन्न इत्यर्थः ॥ पुनः सकः उदयादयः आयिष्य
 गमत् इति अथः अयतेर्गत्यर्थकादात्मनेपदिनः यचाद्य चि ॥ अथवान् अस्वतियातेः केऽचि
 वारूपं ॥ नयासीदत्रा मोदित्ययः अप्राप्तः गतो वा मग्नः इति यावत् उदयोऽविर्भावो यस्य तत् ॥
 अयोदयं भूतधरादि उत उद्धतं उधारितं जलादुपरि आनीतं येन सः ॥ अनेन जलनिमग्न पृथिवी पर्व
 ताद्वरणाकर्तृवराहावतारः सूचितः ६ पुनः सकः अदयदयः न विद्यते दयायेषां ते अदयाः निष्कृ
 ताः हिंसाः स्त्राः तेषु दयायस्य सः अदयदयः जीवमानदयालुरित्यर्थः ॥ अनेन अहिंसा परमोधर्म इत्या
 दिशास्त्राबलं विबोधावतारित्वं ध्वनितं ॥ ७ अदयेषु निष्कृत्तौषु पापि जनेषु दयते हिंसनं करोती
 ति अदयदयः कलियुगांते पापिषु नाशकत्वेन कल्मषवतारित्वं च बोध्यं ८ पुनः सकः दायो
 दयो देदयः ॥ उद्धतं अयो लोहं येन उदयसः दायाय भागाय पि अंशाय उदयसः दायो दयसः रा
 ज्यं गृहीतुं कामितया कृतेशस्त्राः कोखाः पांडवावाता नूयति आखंडयातीति दायो दयो दः य
 तेरातेनुपेति के रूपमेतत् ॥ तस्मिन् नृजने दुर्योधने वा दयते कृपां करोतिसः दायो दयो देदयः २

$\frac{121}{6(A)}$

$\frac{121}{6(A)}$

X

तीत्यर्थः॥ अभीरभीराभीरश्वासौभीसारभीश्चसतथोक्तः एवं दशावताराः व्याख्याताः॥ यदा अभीर
भीरभिरिति पदद्वेदः नभीराः भयानकाः अभीराः परद्वारापहरणादिजभयश्चन्यारावणादयस्ते
षांभीस्तस्यैरभतेराभस्येनवर्ततेजन्मनाप्रकटीभवतिसअभीरभीरभिः रामचेद्रइतिअनेनध्व
नितं॥ अभीराभीरभीसारभीरिति द्वितीयः पदद्वेदः॥ अनेन कल्प्यवतारो बोधितः अभी
राः भयलेशाभाववतः शूराः आभीराः आर्जु इषदर्थे इषद्रयानकाः कातरा इत्यर्थः द्वंद्वे
ष्वपिभियंसारयंतिप्रयच्छंति एवं भूतोः भीसाराः स्लेष्ठादयः तेषांभीर्यस्मात्सर्वेषामेव
भयजनकाः स्लेष्ठादयस्तेपिभगवताकल्किनानिष्पदिता इतिप्रसिद्धं॥ एवं व्याख्याने
अदयदयइतिपदेनावृत्तिः कल्प्येतिबोध्यं॥ एवं लीलावेशादशावतारधारीस्वप्रकाशो
व्यापकश्चिदानंदघनोभक्तानुकंपीहरिः पायादिति संसारसिंहगस्ता नूजना नूदृष्टा एवम
का।रुत्तिकः कश्चित्कविः प्रार्थयईतेत्यर्थः॥ शाईलविकीडितेघंदः॥ संपाश्वैर्मसजस्त
तासुगुरुवः शाईलविकीडितमितिलक्षणात्॥ यमकंचालंकारः॥ आवतवर्तास्तवकंस्तव
कंदाकुरंकवेः॥ यमकं प्रथमाधुर्यमाधुर्यवचसोविदुरितिलक्षणात् एवमग्रेऽप्यपि
थासंभवत्सं॥ १॥ यदासः ब्रह्मावः युष्मानूपायात्सकः येनकरणाः जातिविशेषाज

नितइतिशेषः॥ करण इत्युपलक्षणात्ब्राह्मणस्यः सर्वे अनुलोमप्रतिलोमजातिविशेषाः उत्पादिता इ
त्यर्थः वैश्यानुश्चप्रकन्यायांकरणेनामजायते॥ कीदृशः करणः अरणः नरणः सभग्यामोयस्ये
त्यरणः कलहश्चन्यः॥ स्वसधर्मपरइतियावत्पुनः सकः यस्यराणः राणः शङ्करूपभुति
समूहस्तत्संबंधीरणारणः प्रतिध्वनिः रणोवारणः रणस्यलोकाप्रवादध्वनिरूपस्यउचिक्तंवा
रयतीतिरणोवारणः अनेनयस्यश्रुतीः यठतोवेदध्वनेर्जगदेनोनाशनध्वनितं पुनः सकः
येनरमारमारमारमारमारमासारमाः दत्ताः इत्यादिभ्यइतिशेषः अयंभावः॥ येनरमारु
त्याद्यरमाविष्णवेदतारोऽग्रीरुद्रायदत्तः मारः प्रद्युम्नः रुक्मायदत्तः मरामनुष्यायमाकुवे
रायबादताः माः मासादयस्तमयित्वादत्ताः रामाः रंभायप्सरसः वरिसहस्रसंख्याकाः
पुराणप्रसिद्धास्तयस्त्रिंशल्लोहिदेवेभ्योभोगाहृतयादत्ताः अरमारक्षसेह्योनिर्क
त्यधिपतयेविभीषणायदत्ताः आसारो धारासंपातप्रयोजकत्वेद्रायदत्तइदमप्युप
लक्षणात् अन्यदप्यन्यस्मैयथायाग्यंदत्तमितिबोध्यं॥ ननुस्वस्यतपोधनाद्रमादिदा
तत्तासंभवएवातआह॥ श्रीमान्बहुतौश्चर्यसंपन्नः कार्यजनकशक्तिमान्बानवे
वंस्वस्यैवोत्पाद्यवस्तुभोगः कुतोनातआह॥ जितुर्जयनशीलः स्वैरियनिग्रहपरः नवे

वंतस्य तत्कलमेव न स्यात् अत आह ॥ विलु व्यापकः सर्वान्तर्यामिनात् ॥ पुनः सकः उदयोदयः
 उदधिकः अयोदयः शुभावहविध्युदयो यस्य स्यात् ॥ उदयेन धर्मोत्पादनेन तपस्यादि
 द्वारा उदयः शुभफलयोग्यत्वे यस्य स्यादिति वा ॥ पुनः सकः अदयदयः अदयेषु हिंसा
 दिषु दया यस्य सः यदा अदया नृसिंहव्याघ्रादीन् ब्राह्मणादिघालुकां त्वाद्यतिरिक्त्वा
 तीत्यदयदास्तान्माति जानाति अनुगृह्णाति वास्तथा पुनः सकः दायोदयोदयः दा
 योदयंगोत्राभिददति ददातीति दायोदयोदयः स चासा विश्वकामस्तस्मिन् दयते आस
 को भवतीत्यर्थः कदाचित् कामवशात् गायत्रीदृष्ट्वा मोहितः स नृहस्तेन पुलिंगे
 स्तत्वा गायत्रीमनुजगामेति पुराणप्रसिद्धं ॥ पुनः सकः अभीरभीराभीरभीसारभीः अभि
 तोरः कामः भीराः ब्राह्मणादयः अभीराः क्षत्रियादयः तेभ्यस्तेषां वाभीर्यस्मात्स बोद्धः अभी
 रभीराभीरभीस्तस्य सारा उत्कृष्टा पंच त्वरूपाभीर्यस्मात्सः तथा चानेन स र्ववर्णाभिम
 धर्मपालकत्वं धनितमित्यर्थः ॥ इदं चार्थकथनं दिक्प्रदर्शने ॥ एकैकस्य तु पक्षस्य श
 तमर्थान् प्रवेक्ष्यते ॥ तथापि हठवृत्तिश्चेत्सहस्रलक्षमेव वा ॥ ३ ॥ गंदे मागाठवि
 चावुचा धो गडिचा फोदा लिचा पोररा चोद्या सीनेल चोरगाठ वस वामा चोद हारवो बला ॥
 होल्या गाठ वगंडगंड मतिचा कुत्रामुडांडगना पातुत्वा यजमानदानददते देयात्समृद्धिं ४

तत्पुरुषे कृतीति सप्तम्याः अलुक् ॥ अनेनाद्य व्याख्याने दुष्टनिर्दलनधर्मः ॥ व्यापकः कृष्णसारुचयद्वितीयव्या
 ख्याने सारुचयं विनैव बलरामावतारित्वं व्यज्यते ॥ पुनः कथं सः अभीरभीः प्रियं रातिददातीति भीराः भीरूपेक
 मण्युपपदे दानार्थात् प्रातेरातो नुपसर्गे इति के आतो लोप इत्यालोपे भीर इति रूपं पंचम्यं तेन भीशब्दस्य समा
 सः तथा च भीराः परदारपहरणाद्युपद्रवदायिरावणादयः भीराः भयानकाः तेभ्यः भीः भीरभीः न विद्य
 ते भीभीर्यस्य अभीरभीः सर्वतोभयश्च इत्यर्थः ॥ अनेनापिरामावतारो बोधितः अस्येव भीरभी
 त्यभिमे विशेषणं अभीरभीराभीरभीसारभीः प्रियः इरते कृष्णंति वा प्राप्तवतीत्यर्थः भीरूपेकमिति
 उपपदे इति कर्मण्यतिः कृष्णतेर्भुलविभुजादित्वात् केवाभीर इति रूपं ॥ अभितः रायंतिरक्षरक्षेत्या
 कोशतिते अभीराः अभीरूपसर्गस्वाशब्दार्थं करायते रादेचे इत्यात्वे सुपीतियोगविभागात् के
 आलोपे च ॥ अभिर इति रूपं ॥ ततः अभिराश्चेत्भीराश्चेतिकर्मधारयः अभिरभीराः पूर्वसभयास्ततः
 संप्रतिशरणार्थिन इत्यर्थः ॥ अभियं रातिददातीति अभीरः अभीरभीराणां अभीरः अभयप्रदः अभी
 रभीराभीरः रतापराभूता नोरक्षरक्षेत्याकोशतां शरणं गतविभीषणादीनां चक्षणाकर्तृत्वार्थः ॥
 प्रियं स्यति नाशयतीति भीसे अकुतोभयं निर्भीकमित्यर्थः भीरूपेकमण्युपपदे स्यते रादेचे इत्यात्वे
 आतो नुपेति के भीसेति रूपं ॥ अरीणां समूहः आरंभी संचतत् आरं च भीसारं ॥ तत् विभेति अंतर्भावि
 तत्पार्थकात् विभेतेः क्विप् रूपं भीषयतीत्यर्थः भीसारभीः अशरण्यमरीचंदं भयभवनं करो

चाः पूजापस्मिन्सः ॥ पुनः कथं सः ॥ पोरय नो धासी ॥ प्रकारः प्रकटपथे इति वररुचिः ॥ पुः
 प्रकटपथः प्रोपनिषदमार्गः ॥ ३ ॥ श्वरक्षणा आचरामिति यावत् ॥ ररश्चभाप तातो उरयो
 प्रस्य उरयो पोरयो पोरयोः ॥ अचोय अनल्पी भावः बाहुल्यं तस्य आस नं आसः ॥
 वस्या नं सः अवस्थानं सः ॥ अस्तियस्मि निति आस शङ्का ता मत्वर्थो पइति बोध्यः ॥
 पुनः कथं न्तः इतल चोरगाठ वसवा ॥ इकार उच्यते काम इति वररुचिः ॥ इशङ्केने मुदन ॥ तस्य
 नलाः शराः संमोहनी दयः ॥ उन्मादने स्तापन श्वस्तभनः शोषनस्तथा ॥ समोहन श्वका
 मस्य बाणाः पंचप्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ इतलानूका मबाणा र चोरयति वंचयति ते इतल
 चोराः साधवो ब्रह्मचारिणः तेषां गाठं बलिष्टं वेमानसे निष्पन्ने मानसे वस्तुत्वे वा
 तेवकार श्व ॥ प्रकीर्तित इत्येका क्षरति पेटुः ॥ २ ॥ तमः श्रुतीने गाठां ते न वस्तुशब्द
 स्य कर्मधारयः ॥ न तं संसृदा हते ॥ अविद्यालक्षणां तमः ॥ तत्र वाति नापयति दृष्टी करो
 नीत्यंत भवितरायार्था गतिगंधनयोरिति धातोः क्विप्तिरूपं ॥ पुनः कथं सः मार्चो देहा
 मायाः चोदः लक्ष्मी कर्तृकः प्रेरणा रूपः कर्मभिनिवेशः तं हंति जहातीति तथा ॥ पुनः
 र्गोबला र्वशङ्केने इन्द्रियाणि श्रवतेर्न ॥ पुंसके भावे क्विप्तिरुस्वान पुंसक इति रुस्व
 त्वंच अवनं उ इति रूपं ॥ उदंसर्वैर्वत्रापि बोध्यं ॥ तथा च तैर्यैः उरक्षणां येषां तैस्वावगो
 शब्द वत् बोशब्द बहुवचने ॥ प्राप्तिन तेषां वल प्राप्ता विधिलक्षणां तैलाति संपादयती ॥ ५

त्यंत भविवितरणार्था ल्पि आदने इति धातोः क्विप्तिरूपं ॥ पुनः क० ॥ होल्यागा ठव गंड गौड
 मणिचाः कुलहिंसायां होल नं होलः होलस्य भावः होल्ये हिंसात्वं ॥ गत्यर्थस्य हो
 लतेर ॥ नेकार्थत्वात् तां हिंसा र्थे बोध्यः ॥ तस्य अगा ठं गा ठं आत्मे उने न गा ठं अगा
 ठं अनालो उने परित्यागः येषु ते होल्यागाठाः साधवः तान् वातिना मतिहा तत्वेन परिरक्ष
 तिसः होल्यागाठवः पर्वतः यतः साधवः पर्वतनिवासिनः होल्यागाठवस्य पर्वतस्य
 गंडाः गंडकाः गंडं गंडस्य लंप्रोक्तं गिरे गंडकमेव चेति अग्निधानात् ॥ गंडा नामिमे
 गंडाः गंडशैला त्र्युताः स्थूलोपलाः होल्यागा ठव गंडस्यस्य गंडाः ॥ तत्र ये
 मत्तायः रत्नभेदाः तेषां चाः पूजायस्मिन्सः ॥ पुनः कुत्राः कुंधरां चा ॥ यतेरक्षतीति
 कुत्राः पृथिवीरक्षकः ॥ त्रैडपालने इत्यस्य क्विबंते चा इति रूपं ॥ पुनः कथं सः मुडा
 इमो हः भ्रमः तं आटयति दृष्टी करोतीति मुडा ॥ ३ ॥ राजाराजार्चिनां घेरनुपवि
 तं कलौ यस्य च उमणि तं नागा नागात्मजा र्चने भसितवत्वं पठपुर्नषयंति ॥ मा
 रामारागितीभ ॥ अतिरितियमिनां येन वादा हिमरः सघाः सघाश्चतुः नारुता कि
 रणानि भाः पातु विभुचिनेत्रः ॥ ३ ॥ सः त्रिनेत्रः शिवः पातु सकः अजाचितं घ्रेः
 अजया भवान्या अजेन ब्रह्मणा वा पूजित चरणास्य यस्य शंकरस्यानुपचितक

६

लः अपरिपूर्णा कलः राजा चंद्रा राजा प्रभौ नये चंद्र इति कोशात् ॥ चंडा मणित्वं शिरो भूषणत्वं आर प्रा
 पुनः सकः ॥ नागाः सर्पाः भूतधवलं भस्मधवलं अगर्भजाधं हि माचलकृत्या ईश तीरय
 दुपुः न भूषयतीति न किंतु भूषयंति स्मैत्यर्थः ॥ पुनः सकः ॥ यमिनां संयमिनां साधुनां मतिः
 बुद्धिः रामारागिणी रामासका मा भूदिति येन शंकरेण मारः मदनः अदाहि न स्मीकृतः ॥
 पुनः कथं भूतः सः ॥ सप्ताश्वेन सूर्येण प्रेरितो योऽरुणस्तस्य ये किरणस्तुल्याः सप्ताः ज
 राः सप्ता इति पदद्वयं प्रापदेनेह जरा उच्यते इति केचित्तदाध्याहारो न ताः किञ्चन गच्छे
 ॥ वाश्चारेऽध्वेन धकधतौ द्विपतिः कुप्रेद्रुजा निर्गले ज्ञो राजा रुद्रः सरेऽरुतरं मेवे
 कभा उरं ॥ उद्धिदुद्रकास्थिधकत्रिदमिथे ज्ञाजिनाघघटः सस्तादुभयदेवुदा
 लिगलरुद्वो मुदेवो मउः ॥ ४॥ अस्यार्थः ॥ सदेवो मउवः मुदेरं स्तादित्यन्वयः ॥
 ससकलसुरमुनिमनुजखगमगादिजंतुजातमोक्षदातृत्वेन प्रसिद्धः दिव्यतिका
 उते इति देवः सकलभूतांतवर्तितया सकलप्रपंचनियामकत्वात् सकललोके कना
 धरित्यर्थः ॥ तत्रोभयत्र किं प्रमाणा मिति चेत् शृणु ॥ एको देवः सर्वभूतेषु मूढः स
 र्वव्यापी सर्वभूतांतरात्मा धर्मध्वजः सर्वभूतो धिकौरः वासः साक्षे चेता केवले
 निगुणश्चेति एष हि एष साधु कर्मकारयतीति च श्रुती प्रमाणा तयोर्हिते भविना तणा

६

चिरं ॥ २॥ अस्यार्थः ॥ हे यजमान ॥ अंगना अंगैः षडंगैर्युतः नापुरुषः शाकपाथिवादित्वा
 त्प्रमासः ॥ सो गवेदपुरुष इत्यर्थः ॥ त्वां पातुरक्षतु ॥ अथ च दानददते दानं ददातीति तथा
 दानदात्रे तु चंचिरं समं हि देयात् ॥ ददातु ॥ कथं भूतः अंगना देवप्रमादशब्देन बुद्धि
 तद्विषयेन विद्यते नामितिः परिमितिर्यस्य सः ॥ अपरिमितज्ञानविषय इत्यर्थः ॥ द
 कलत्रं च बुद्धिश्चेति वरुचिः प्राडपाने किं वंतमेतत् ॥ पुनः कथं सः गाढविचाबुचा ॥
 गाढः दृढः उत्कृष्ट इति यावत् ॥ विः पक्षी गरुडो यस्य सः गाढविचिह्नः तस्य च श्वराः
 चरन्ते चः प्रकीर्ति इति शाश्वतः गाढविचारं विष्णुचरणात् गलिताः आपोजलानिय
 स्मिन् सगाढविचारं चाप्यसमासांतविधेरनित्यत्वात् न समासांतः एवं भूतश्चासौ उश्व
 शंकरः तस्य चाः पूजायस्मिन् सः गाढविचाबुचाः चाप्यपूजा निशामने योरिति धातो
 श्वायने चा इति भावे क्रिपिलोपो व्योरिति यलोपे चा इति रूपं पुनः कथं सः धगडिचाः
 दहती भस्मी करोतीति धग् अग्निः त्रेताग्निर्वातस्य अउः उद्यमश्चाधिक्यं द्वितीयप
 क्षे सप्तसंस्थारूपो वायस्मिन् सः धगडी कालपुरुषः सप्तसंस्थादिप्रकारः तस्य चाः पूजा
 द्वितीयपक्षे कर्माभिनिवेशो वायस्मिन् सः ॥ पुनः कथं सः ॥ कोसालिचाः संसवाते फकार
 स्यात्तथानिष्कलभाषतो इति निघट्टः ॥ फनिष्कलभाषता उदालयतिलजंतीति कोस
 लिनः वाराणार्थकादलधातेति निः सत्यभाषिताः साधवः तेषां सत्यं वदधर्मचरेत्यादिना

८

रस्येत्यर्थः ॥ पु. अंबु मदे बुधालिगलरुक् संभृतसलिलघनपंक्तिनीलवदनीलकंठ इत्यर्थः ॥
 एतादृशासाधारणगुणगणावत्सहस्रयसकलसंज्ञनसंदोहानुसंधीयमाननिजम
 हिमाश्रीभवातीशंकरोबो निरंतरं अयुरारोग्येश्वर्यसहितजयसकीर्तिसुपुत्रधन
 केनकवस्तुवाहनादिदद्यात् ॥ त्वित्याशीवार्दः कविप्रार्थः ॥ ४ ॥ ससासक्तमना
 प्रवृद्धनरकछेदी द्विजेंद्राश्वयोयुक्ता नेकमुखोद्भवोस्यदमलेश्वर्यत्रसंरा
 जते ॥ योगंगोचविभर्तियश्वसशिबोयः कामदेहाश्रयः संघः साभ्यमयं प्रयातु
 भवेतांस्तुभ्येनरुदेतावा ॥ ५ ॥ अस्यार्थः ॥ संघः तेनरुद्धेन अथवा रुद्धेता साम्भ्यं
 प्रयातु ॥ इतियोजना ॥ तत्रादौ कृष्णपदने योजनादर्शयति कीदृशः कृष्णः स
 त्यासक्तमनाः सत्ययांसलभाभायां असक्तमनो यस्येति ॥ पुनः कीदृशः प्रवृ
 ष्टनरकछेदी प्रवृद्धासोनरकश्च तं प्रवृद्धनरकासुरं छिनत्ति सः ॥ पु. कीर्ति
 दशः ॥ द्विजेंद्राश्रयः द्विजेंद्रो गरुड आश्रयो वाहनं यस्य सः ॥ पु. युक्ता नेक
 मुखोद्भवोस्य दयुक्तो यो न गसपत्या युक्तो यः अनेकमुश्चतुर्मुखस्तस्य उ
 द्भवः उत्पत्तिः तस्यास्य दंश्रयः सकः यत्र उर अलेश्वीः संराजते ॥ अलं अत्यर्थं

८

अस्यचलितुमशक्यत्वात् सकलभूतानवर्तितया सकलप्रपंचनियामकत्वमुक्तं ॥ मउः मउयतिसुखयती
 तिमउः अंतर्भावितयथादिशुपधेतिक जीरीशः गिरीशो मउ इत्यमरः ॥ इदृशः शिवः वः सुष्माकं सु
 देहीये ऐहिका सुष्मिकं संपत्सारत्वादिनिखिलश्रेयः प्राप्तिजनितहर्षायमुत्प्रीतिप्रमदो हर्ष इत्यमरः ॥
 अरंगाटं अरमंगैरथांगस्यशी प्रशीघ्रयोदृढ इति शाश्वतः स्थावरभूया तदुत्प्रेवमाशीराशास्यते ॥
 आशीर्नाम अ प्राप्तस्य प्राप्तुमिष्टार्थस्य शसनं न तत्रादिक धातो निष्पन्नदेवशब्दपर्यायं लोचनया
 परमात्मत्वात् नित्यविज्ञानं दात्मकस्य निष्कलं निष्क्रियं शांते निरवयं निरंजनमिति श्रुत्या निर्विक
 रत्वं निर्धर्मत्वं प्रतिपादनाच्च कथं तस्य संतोषप्रदात्वादिधर्मवत्त्वमिति चेन्न ॥ निर्विकारस्य पर
 मात्मनः अघटनघटना समर्था वियारूपोपाधिवशात् कल्पितो नो धर्माणि आकाशस्य घट
 त्वावधिन् घटरूपोपाधिवशाच्च तानत्वादिधर्माणामिव परमात्मन्यपि सत्त्वादतो न कश्चिदो
 षः ॥ एवं सती मकीदक विधइत्या कांक्षायां श्लोकोक्तविशेषणक्रमेणाह ॥ वाश्वारेदृध्वजध्व
 वाः जले चरंति गच्छंति भक्षयंति वा वाश्वाराः चरते कर्मण्यतिरूपमेतत् ॥ मत्स्याः तेषां विदु
 इश्वरः श्रेष्ठमकर इत्यर्थः ॥ सध्वजे ध्वजे यस्य सः मकरध्वजो ममथः रतिपतिरितियावत् ॥
 पुष्पधन्वारतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूरिति अमरः ॥ तेदहती भस्मीकरोति वाश्वारेदृध्वजे ती ३
 ध्वजो दहतेः किप्रत्ययः ॥ एवमुत्तरत्र कुप्रेडित्या दौ इदं व्यंघनतरमीनकृतं नितान्तं
 दपोत्पाटनपटुरित्यर्थः ॥ पुनः किं धरतोद्धिपतिः ॥ उडना मधिपतिः स्वामी चंद्रः

त्यतिकारणत्वात् ॥ सकः यत्र संघे श्रीः कांतिरलं संराजते को भवेत्यश्वयश्वयो गं अष्टांगमैथु
नाभावः ॥ यद्ययः गंगतापतिं यदा अगं वर्ततं धर्मिष्ठस्थित्यधीनत्वात् सर्वस्थीतीनां गां च वा
ती विनतिं यश्वसशिवः समंगलः यश्वकामदेहाश्वयः कामे मनोरथं ददाति सा काम
दाया इहा तस्या आश्वयः ॥ सकलेष्टा परकत्वात् ॥ सता दशो भवतां संघः क्लृप्त
रुद्रेण वासमतां प्रयातु ॥ इति कविप्रार्थना ॥ ५ ॥ वीडे का परस्पासी लवं गा पान चूर्ताकं ॥
विवाहं वत वंधं च मादलं कहलानुजं ॥ ६ ॥ अस्यार्थः ॥ कहलानुजं वीडे इत्युच्यते कस्य
सुवर्तास्य हलोयस्य सः कहलः वलनद्रः तस्यानुजं श्री कृष्णं वीडे विशेषेण स्तोमि ॥ मूर्द्धि
चित्ते जले काये सुखे ब्रह्मणि मारुते ॥ कामे काले सुवर्ता च कश्चो इवितोऽध्वना विल्ये कार्था
॥ कीदृशं कहलानुजं ॥ का परस्पासी लवं कस्य सुखस्य आसमे तादसम्य कपरः प्र
वाहः ते सते उत्पादयति सा का परसः संपत्तां पाति रक्षंति ते का परस्पाः ते च ते अरय
श्वदुयो धिनादयः तेषां ईः लक्ष्मीः तां लाति गृह्णाति सः अर्जुनः तस्य वं मानसे विद्यते यस्मि
न्सः तादृशं ॥ इकार उच्यते कामो लक्ष्मीरीकार उच्यते इत्येकाक्षरः ॥ मानसे वरुणे वा ते
व कारश्च प्रकीर्तित इत्येकाक्षरः ॥ पु० गा पान चूर्ताकं ॥ गच्छेति परमात्मनं जानंति ते गाः जानिनः ॥
तेषां नपाः अपाः असं रक्षकाः दुष्टाः कंसादयः तेषां अनाः प्राणाः तान् च रक्षति असौ

तादृशः तं ॥ पुनः ॥ विवाहं विगुरुडोवा हो वाहनं यस्य तं ॥ पुनः ॥ व्रत वंधं व्रतं रुद्र चो मायणा
दितस्य वंधो यस्मिन्सं यदुद्देशेन व्रतारं चेतानित्यर्थः ॥ यद्वा ॥ व्रतं सञ्ज्ञातपालनलक्षणो
नियमः तं वंधाति स्वीकरोति तं ॥ पु० कीदृशं ॥ मादलं मालक्ष्मी ॥ सेवदं कलत्रं तदलाति
गृह्णातीति तं ॥ दं कलत्रं च बुद्धिश्च देदाने च दातरीत्येकाक्षरः ॥ ६ ॥ लक्ष्मी वनू रुरुकं
रसरगाद ही धू कक्षमो पाप जेला उडो कलधी वला छन वजी खाजो बुदाली रुचिः मुंडा
सा कुरखंड नौ विविधनाक्षी रावसा तुल्ये मासा सुभंगत डिभि भागवसनी पाः सेवकं सा
एवानु ॥ ७ ॥ अस्यार्थः ॥ हे लक्ष्मी वनू त्वं मां सेवकं अस्याः रक्ष ॥ कीदृशं रुतकः ॥
रुतकोः पथिव्याः उः अग्नेरं रक्षतां येनासौ रुतकः ॥ पुनः कीदृशः ॥ असः सयते उच्यते
तिस्रो सः नसः असः ॥ जन्म मरणदिह्यः ॥ पुनः कीदृशः ॥ रगाद ही नूर तां स ॥ या
मेददति ते रगादाः शत्रवः तान् हीनस्तीति र ॥ तादृशं शत्रु हेत्यर्थः ॥ हिनस्ते कि
पिमौ सा तमहं त इति दीर्घं संयो गां तलेपे तस्या सिद्धिं लोचने पोनेति बोध्यं पुनः
दुधक ॥ दुः दुः खं पापं परितापं वादहतीति दुधकदुः खनाशक इत्यर्थः ॥ पु० क्षमः
क्षमा यस्यास्तीति क्षमः ॥ आशादिभ्यो जिहिस च प्रत्ययः क्षमावानित्यर्थः ॥ पु० ॥
पाप जीः उल्लयोरभेदात् पापं लापयतीति जी करोति माशयतीति जी करणाथी
कली धातोराधवीयत्वेन तिजभावे विधिरूपमिदं न तु लुना तेरिति बोध्यं स पा

पुत्रीः पापनाशकः ॥ ३ ॥ कंचववयोर्लभः ॥ योश्चैवरलयोः शसयोस्तथा ॥ अभेदमेव वांछेति अ
 लेकारविदो जना इति ॥ पु० इलाह इलाया यथिया अटतीति इलाह ॥ पुरा वामन रूपे नवले
 सकाशादानं याचितुं गतः यदा सोधुजना तु गृहाय इलाया यथिया अटतीति इलाह ॥
 सदा हृदि जरूपेणाविचरामि महीतले ॥ वहवो मानं जानंति मम माया विमोहिता इति भार
 तवचनात् ॥ पु० विविधुना ऊढः शीतां पक्षीणां विभुर्गुरुस्तन ऊढः ॥ पुनः अकलघीः
 अकंदुर्वलं घयतीति अकलघीः दुखाति कांतः ॥ अवोयसर्गाकारलोपः व अवगतं
 लाघने यस्य सः वलाघनः तत्संबोधने हे वलाघने अ० त एव वनोते सीतां जहोस च किं न वेत्ता
 ॥ सा किं न शुद्धा ॥ वलीयसी केवलमीश्वरेष्वा पु० वडी ॥ उलयोर्ववयोश्चाभेदात् वलीवल
 मस्यास्तीति वली पु० खाजो बुदाली रुचिः ॥ खे आकाशे अजेति गच्छेति ते खाजाः गगनच
 राः ते च ते अंबुदाश्वतेषामालिपंक्तिः तस्याः रुचिरेव रुचिर्यस्यासौ घनश्याम इत्यर्थः ॥
 पु० मंदासी करखंडनः उलयोरभेदात् ॥ मल्लाश्वापरादयः सशयोरभेदात् तेषामाशाः
 इच्छास्तासामाकरः समूहः ॥ तं रवं उयति नाशयति इति मंदासा करखंडनः ॥ मल्लेष्वा स
 मूहनाशक इत्यर्थः ॥ हेक्षोरावसक्षीरेक्षोरसागरे असवः अवासायस्य सः तत्संबुद्धौ हे
 क्षीरावसहे अतुल्यनास्ति तुल्यो यस्य सः तत्संबुद्धौ अतुल्यकीदृशं मांसासुं ॥ असुभिः प्रा
 तोः सहवर्तमानं ॥ पुनः कीदृशः सः अलितजीवि भागवसनः ॥ अगंचवसनं च अंगवसने

श्रीमहालक्ष्मीर्यदाधारतया सम्यकराजतेयश्च अगंगो वर्धनं गंगं भुवं च विभर्तियश्च सशिवः शवेन कल्या
 तो न सहितः यश्च कामदेहस्य मदनशीरस्य आश्रयः तदुत्पत्तिजननं कल्पात् इति ॥ अथ शिव
 पक्षे ॥ कीदृशः शिवः सत्येति सत्यापार्वत्या आसक्तं मनो यस्य सः पु० प्रवृद्धनरकछेदी नरस्य व्रल
 णः कनरकं प्रवृद्धं च तत् नरकं च तत्पंचमं क्षिरस्तछेदी पु० द्विजेन्द्राश्रयः द्विजेन्द्रः इंदुः तस्याश्र
 यः चंद्रमौलित्यर्थः ॥ पु० युक्तानेकमुखोद्भवास्पदं ॥ युक्तो योगी सेनादिकार्ये नियुक्तो वा
 अनेकमुखः वज्राननः तस्योद्भवस्तस्यास्पदजनक इत्यर्थः ॥ सकः अलं श्रीर्यत्र संराजते
 अतिशेन श्रीशोभायत्र शिवे संराजते शोभा विशिष्ट इत्यर्थः ॥ यश्च गंगं शिरसा विभर्तियश्च
 सशिवः शिवयापार्वत्या सहितः पार्वतिपतिरित्यावत् ॥ यश्च कामदेहाश्रयः कामं यति
 खंडयति सा कामदा सा चासौ इहा च कामदेहा तस्या आश्रयः वैराग्यशालीत्यर्थः अथ
 संपपक्षे सत्येति ॥ सत्येयथार्थनाशतो आसक्तं मनो यस्य सः सत्यासक्तमनः यथार्थना
 शीत्यर्थः ॥ पुनः प्रवृद्धेति ॥ प्रवृद्धः हिंस्रः नरः पुरुषः तस्य कंभस्तं कं छिन्नतिसः प्रवृद्धन
 रकछेदी दुष्टजनविनाशीत्यर्थः ॥ यद्वानि विद्याचरणाज्यवदुलनरकस्य विहितमात्राचरणा
 तच्छेता सधमचिराशील इत्यर्थः ॥ पुनः द्विजेति ॥ द्विजेन्द्राणां विप्रश्रेष्ठानां आश्रयः पा
 लकत्वात् ॥ पु० युक्तः योगसंपत्त्या युतः अनेकमुखो ब्रह्मातिदुद्भवस्यास्पदस्थानमनो

121
6(A)

✓

१२१
७

अलि श्वतडिञ्च अलि तडितोतयोनि जेवनि जेययोस्ते अलि तडिनिने तादशे अंगवसनं
मस्यासौ अलि तडिनि जोगवसनः पु० सारवान् सारोवल मस्यास्तीति सारवान् पालनसम
र्थः ॥ ७ ॥ यो यो माडिनगोऽहरीडुडुपगो युग्मः कृगो धौपभी भीम भव्य सुकीरमारतर
सोताभ्यबुडासोनकः ॥ घासेचम्ववनमापत्सलिलजोवार्हिस्वपोषार्धदोरायोगद्य
सिवाउघादमृतदः पायात्सवः कंदमः ॥ ८ ॥ अस्यार्थः ॥ सः कंदमः वः युष्मान् अघा
तपापातपायात्तरक्षतु ॥ कंददतीते कंदाः कर्मीति मांताव्ययोपपदात्तददातरा
तोनुपेतिकः ॥ मेघाः तेषां आजेवाभायस्यासौ कंदमः सल्लडत्यर्थः ॥ सकः यो
योमाडिनगः योमि अयंतिगच्छति ते योमाटः पक्षिणः तेषां इनः स्वामीगरुडः
तेने गच्छतीति योमाडिनगः ॥ पु० अहरीडुडुपगो युग्मः ॥ अकाइट् अहरीट्
उड निपातीति उडुपः अहरीट् च उडुपश्च अहरीडुडुपो सूर्यचंद्रौ तौ गो युग्मेनेत्र
युग्मेयस्यासौ ॥ अहरीडुडुपगो युग्मः ॥ पुनः कृगधः कुश्व अगश्व कृगो कृगो
धरतीति कृगधः ॥ भ्रमधरधारी ॥ पु० अपभीः अपगताभीर्यस्मात्स अपभीः ॥ पु०
भीम भव्य सुकीः ॥ कुरुणादेवानां अयो कुरुभरयोदेव्याः भीमाश्वते कुरुभरय
श्वभीमभर्ययः भीमभर्यसीत्तं असूत्रपात्तान् कुरुणातीति भीमभर्यसुकीः ॥ दे
सनाशकइत्यर्थः ॥ हिंसाथात्कुरुणातेः किपि कुरुतइदीनोत्तरवरूपेति दीर्घे